

PENGAR OCH ANDRA BETALNINGSMEDEL

I bytesekonomier byttes varor mot varor. Så småningom fick vi pengar och idag använder vi i allt större utsträckning kort som betalningsmedel. Mynt, sedlar och kort är i sig i stort sett värdelösa, vi kan inte använda dem till något annat än att betala med. Hamnar vi på en öde ö skulle vilken vara som helst vara bättre att ha med sig än kreditkort och sedelbuntar.

Mynt, sedlar och kort är i själva verket bara symboler för vår förmögenhet. De fungerar tack vare att de accepteras som betalningsmedel i hela samhället, även om de i sig bara är papperslappar och plastbitar.

PENGARNAS HISTORIA

I en bytesekonomi finns inga pengar. Har man en ko som man vill byta mot yxor gäller det att hitta en "försäljare" av yxor som vill ha just min ko. Detta system är förstås komplicerat och allt blir lättare när det finns en vara som alla accepterar som bytesvara, en så kallad **penningvara**. En sådan penningvara behöver ha några viktiga egenskaper:

- ▶ Den ska ha ett stabilt värde. Ädelmetallerna har dessa egenskaper och allra bäst är guld. Guld har alltid efterfrågats som smycke, det har alltså ett stabilt värde.
- ▶ Den ska vara lätt att transportera. Guld är inte skrymmande och man kan lätt transportera en ganska stor förmögenhet i fickan.
- ▶ Dess värde ska inte förstöras med tiden. Guld rostar aldrig sönder och bevarar därmed sitt värde över tiden.
- ▶ Den ska fungera som värdemätare. Genom att rent guld alltid är likadant, alltid har samma kvalitet,

kan guld fungera som värdemätare. Tio gram rent guld är precis samma sak överallt på jorden. När guldet accepterats som pengar behöver jag bara hålla reda på priser i guld. Jag slipper som koförsäljare fundera på hur många får, hur många yxor, hur mycket spannmål eller virke min ko är värd.

De första guldmynten var guldklimpar med en stämpel där guldmyntaren angav vikten. Mynten hade fördelen att man slapp väga guldet varje gång man handlade. Därmed var pengarna uppfunna.

Sedlar var från början ett kvitto från banken på att man hade lämnat in guld i deras kassavalv. Banken garanterade att man när som helst kunde byta kvittot mot guld igen. "Det där kvittot kan du betala med", säger de på banken. Så blev det sedlar i plånboken istället för en börs med tunga mynt.

"VÄRDELÖSA" PENGAR

Idag är inte längre sedlarna möjliga att byta mot guld eller någon annan ädelmetall. Senast svenska sedlar gick att byta mot någon ädelmetall var 1931. Riksbanken bytte då sedlarna mot guld, vi hade så kallad **guldmynstfot**. Därefter har vi i Sverige så kallad **pappersmynstfot**. Det betyder att ingen bank i världen växlar sedlar mot något annat än andra sedlar.

Men fram till 1971 kunde man växla de svenska kronorna mot amerikanska dollar och dessa kunde man i sin tur byta mot guld i den amerikanska centralbanken.

En guldtacka från Riksbankens guldförråd. Under många år har priset på guld stigit, hade vi haft guldmynstfot hade detta varit ett problem som gjort att kronans kurs gentemot guld hade tvingats devalveras.

8

EKONOMINS GRUNDER

Ekonomi, hushållning, är en vetenskap som beskriver hur vi ska organisera produktionen och konsumtionen i ett samhälle, ett företag eller en familj. Nationalekonomi är ett ämne som sysslar med frågor kring produktion och konsumtion på en samhällelig nivå. Produktionens storlek och innehåll, priser, löner, vinster, arbetslöshet, valutor och handel är exempel på sådant nationalekonomer undersöker.

EKONOMISKA SYSTEM

Ett ekonomiskt system beskriver det sätt som produktion, distribution och fördelning av varor och tjänster sker på i ett samhälle.

Det ekonomiska systemet i ursprungliga samhällen beskrivs ofta som **självförsörjningssystem**. Med det menas att varje liten ekonomisk enhet producerar det man också konsumerar, dvs. den försörjer sig själv. Ett exempel är ett stenålderssamhälle där invånarna lever av det de själva samlar och jagat.

När människan blev jordbrukare och bofast uppstod behov av mer komplicerade produkter. Det bofasta livet gjorde det också möjligt att skaffa fler saker, eftersom medlemmarna inte längre var begränsad av att de skulle kunna bära med sig sitt bohag, sina verktyg med mera. Även om det enskilda jordbruket

var självförsörjande vad det gäller t.ex. livsmedel och virke behövde kanske bonden en hacka. Gick han till bysmeden för att beställa den, och smeden tillverkade hackan mot ersättning i form av t.ex. livsmedel eller virke från gården, kan det ekonomiska systemet beskrivas som en bytesekonomi.

MARKNADSEKONOMI, KAPITALISM

Senare, när pengar används som betalningsmedel och varor tillverkas för försäljning på en marknad, har vi fått en **marknadsekonomi** eller **kapitalism**. Marknadsekonomi är idag det dominerande ekonomiska systemet i världen och har dominerat allt sedan industrialismens framväxt på 1800-talet.

Kännetecknande för marknadsekonomi är att priset på varor och tjänster fastställs när ett stort antal individuella beslut kring utbud och efterfrågan samspelar. Det är detta samspel, som kallas **marknadskrafterna**, som också bestämmer hur mycket som ska produceras av olika varor och tjänster. Centralt för marknadsekonomin är också det privata ägandet och att enskilda individers strävan efter bättre ekonomiska villkor är drivkraften i ekonomin.

När marknadskrafterna fungerar som bäst konkurrerar tillverkare om att göra så bra produkter som möjligt till så lågt pris som möjligt. Den som lyckas bäst får lättast sälja sina produkter. Detta i sin tur sporrar andra tillverkare att förbättra

”Det finns inget ont i kapitalismen. Det onda finns i sättet som den används.”

Mahatma Gandhi

Bild föregående sida:
Tonfisk auktioneras ut på en fiskmarknad i Japan.

	Beslut	Drivkraft	Risk	Lösningar
Marknadsekonomi	Marknads- krafterna	Vinst genom konkurrens	Monopol	Lagstiftning
Planekonomi	Staten	Lagstiftning	Ingen drivkraft för enskilda	Marknadsekonomiska inslag, belöningsystem, uppmuntran till kritik

sig och i slutändan tjänar hela samhället på konkurrensen.

PLANEKONOMI

När staten planerar ekonomin talar man om **planeekonomi**. I planeekonomi fattas beslut om priser och produktionsmängd av politiker och myndigheter. Det är alltså politiska beslut istället för enskilda individers strävan efter att tjäna pengar som är drivkraften. Ägandet är i allmänhet statligt.

BLANDEKONOMI

I ett samhälle existerar alltid flera olika ekonomiska system samtidigt. Samhället som helhet kallas då en **blandekonomi**. I själva verket är alla världens länder

blandekonomier, där blandningarna ser lite olika ut. Ännu idag kan man i de flesta länder hitta delar av ekonomin som baseras på självförsörjning eller byteshandel, men i huvudsak domineras dagens värld av marknadsekonomi med olika grad av planeekonomiska inslag.

Ett exempel på planeekonomiska inslag är det militära försvaret. Vi har aldrig som individer köpt militära tjänster, det har alltid staten gjort. Andra exempel på verksamheter som organiserats av staten eller på annat håll i den offentliga sektorn är forskning, utbildning, sjukvård och stora infrastrukturprojekt. Anledningen till detta kan vara att enskilda eller företag kan ha svårt att få ihop tillräckligt mycket pengar för att orka med stora investeringar eller att verksamheten har svårt att gå med vinst inom överskådlig framtid, det sistnämnda gäller inte minst viss forskning. En annan anledning kan vara att staten vill ha kontroll över verksamheten eller att man är rädd att det annars uppstår monopol som privata ägare skulle utnyttja för att ta ut alltför höga priser, detta gäller inte minst sjukvård och utbildning.

Under senare decennier har Sverige och andra länder genomfört privatiseringar av en del verksamhet som tidigare sköttes av offentlig sektor. Svenska exempel är försäljning av statliga företag som Vin och Sprit AB, liksom när offentlig sektor köper tjänster av privata företag, som friskolor och privatägda öppenvårdscentraler.

ORDET

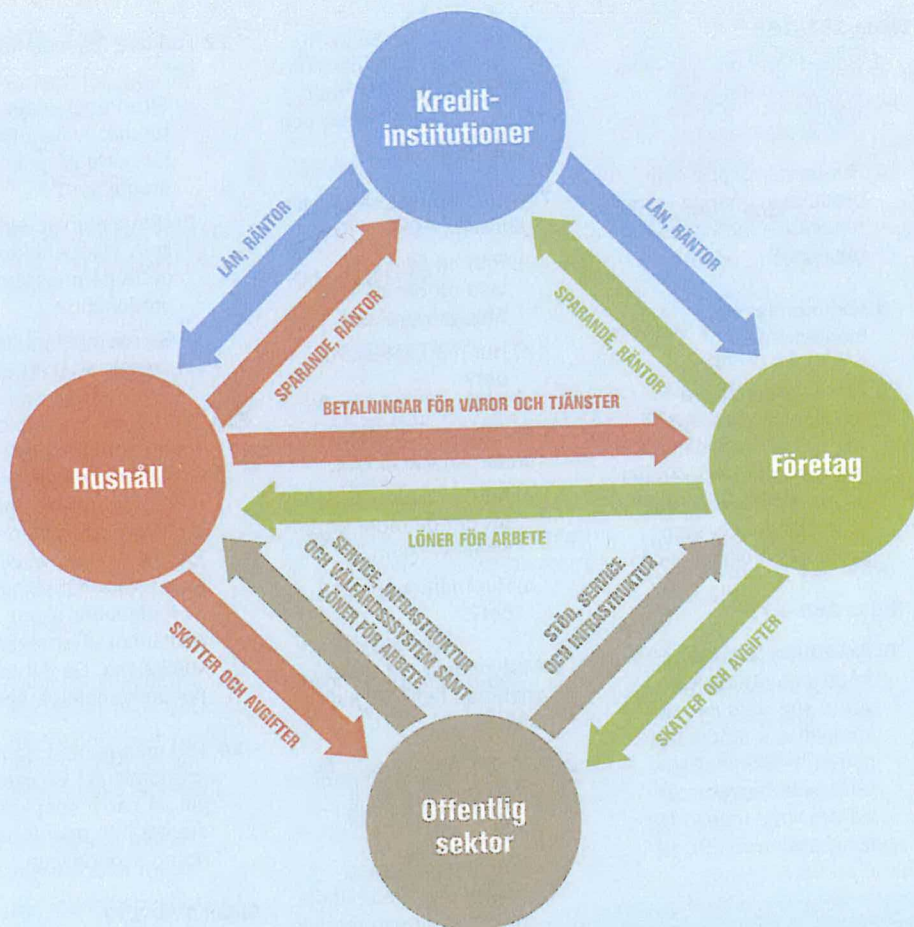
Ekonomi: ►

Av grekiska *oikonomia* med betydelsen hushålla.

Från och med juli månad 2010 är marknaden för fordonsbesiktning avreglerad. Det betyder att det delvis statliga företaget AB Svensk Bilprovning, som tidigare haft monopol, har fått konkurrens av andra företag. Många var kritiska till förändringen och tyckte att Sverige hade ett väl fungerande system för fordonsbesiktning.

DET EKONOMISKA KRETSLOPPET

För att få en bra helhetsbild av det ekonomiska livet i ett samhälle kan man använda ett så kallat **ekonomiskt kretslopp** som visar penningströmmarna. Ekonomiska kretslopp kan vara mer eller mindre detaljerade. I det enkla exemplet ovan visas ett land utan kontakt med omvärlden, dvs. ingen export och import, ingen turism osv.

Den offentliga sektorn är olika stor i olika länder. I länder där den offentliga sektorn är liten

är det att främst hushållen och företagen som sköter de angelägenheter den offentliga sektorn annars brukar sköta.

I många fattigare länder fungerar kreditmarknaderna dåligt. Företagen och hushållen är beroende av att kunna låna pengar för att göra investeringar, det tar för lång tid om alla ska spara ihop till alla investeringar själva, vare sig det gäller att bygga fabriker eller köpa en lägenhet.